

Mehhiko – kolm tuhat aastat kõrgkultuuri

Tarmo Kulmar

Soov kunagi külastada Mehhikot oli mul küpsenud juba palju aastaid tagasi. Võimaluste saabumist aga võibki ootama jääda, niisiis otsustasin asja ära – minna 1998. a oktoobris, ajal, mil kuumus on järele andnud, vihmaperiood lõppenud ja ka turiste vähem ning hinnad seetõttu odavamad. Rahaotsingud algasid juba tükk aega varem ja nagu tavaliselt, lõppesid enamasti edutult. Siiski abimehi leidis ja siinkohal tänaksin eriti õp dr Andres Tauli Torontost, Volkswagen-Stiftungit Saksamaalt, aga ka TÜ rektori fondi.

Viisa taotlemine osutus eriti keeruliseks. Mul ja kaasa sõitval üliõpilasel Margusel oli küllakutse Mehhiko rahvusülikooli (*Universidad Nacional Autónoma de México*) Antropoloogia Instituudist, kuid kuna tahtsime kohapeal olla poolteist kuud, siis nõudis Helsingis asuv Mehhiko saatkond, et kutsuja pool hangiks Mehhiko välisministeeriumist vastava loa Mehhiko reisipasside väljakirjutamiseks – ainult viisadest ei piisanud. Tavalise viisa 2 nädalaks oleks saanud väga hõlpsasti, nüüd aga tuli vahetada kolmnurgas Ciudad de México – Helsingi – Tartu loendamatuid fakse, sest asjaajamine venis, nagu see seal maal ikka kombeks on. Väga suur aitäh Peruu Vabariigi aukonsulile Eestis hr. Ricardo Mateo Durandile, kes pidas minu eest saatkonna kiiresti kõnelevate ametnikega mitu väga olulist telefonikõnet ja kes aitas redigeerida mu hispaaniakeelsete ettekannete tekste. Viisale ja reisipassile tuli Helsingisse isiklikult järele minna, kus sõbralik konsul

ka pöidlalajlendi reisipassi vajutada laskis. Viisateenus läks ühele inimesele kokku maksma umbes 550 krooni.

Teekond algas 21. oktoobril Tallinnast üle Helsingi ja Frankfurdi. Lend ookeani kohal vältas 10 tundi, seda aitas leevendada Lufthansa väga inimsõbralik teenindus. Lufthansa reisijad tohtisid sihtpunktis otse loomulikult läbida rohelise tollikoridori. Samal ajal maandunud Venemaa lennukompanii kliendid suunati aga punasesse, kus kuuldavasti toimus väga põhjalik läbiotsimine. Ka piiriületamine möödus probleemideta ning pärast rahavahetust (1 USD=10 peesot) algas soodsa hotelli otsimine. Igal juhul läks õnneks – lausa ajaloolises linnakeskuses paiknevas hotellis Lafayette maksab mugav kahene tuba 110 peesot!

Veidi arvandmeid: Mehhiko Ühendriikide pindala on ca 1 972 000 km² (võrdluseks Eesti 45 000 km²). Seal elab 93 miljonit inimest ehk 56 eri rahvast, neist enamikul on oma keel. Ühiskeelena kasutatakse muidugi hispaania keelt. Rassiliselt on seal 75% mestiitse, 15% puhasverd indiaane ja 10% valgeid. Mehhikos on 31 osariiki.

Pealinn Ciudad de México on maailma suurim linn, kus koos eeslinnadega elab ca 22 miljonit inimest. Halva ilma ja kuumaga on pealinn mattunud sudusse. Meil vedas – oli palju ilusaid päikesepaistelisi ilmu. Kogu Mehhiko orukauss on täis ehitatud – nüüd on võimalik ainult veel kas kõrgusesse pürgida või maasse kaevuda. Kõige mugavam ja odavam liiklusvahend on metroo, kus peab küll kogu aeg taskuvargaid passima, aga ka taksod (Volkswagen-põrnikad) ei ole kallid. Küll aga võivad nad kergesti ummikutesse sattuda. Inglise keelt mõistetakse vähe ja hispaania keeles suhtleja leiab ka hoopis soojema vastuvõtu kui jänkimeheks peetav. Inimesed on lihtsad, loomulikud, vahetud ja sõbralikud. Muide, kerjuseid leidub palju, aga nad ei haise ja on puhtalt riides! Nimelt on omavalitsused valmis investeerima avalikesse duššidesse ja pesumajadesse, kus vaesed kaaskodanikud lausa muidu oma sanitaarvajadusi saavad rahuldada, sest mõistetakse, et epideemiatega võitlemine läheb mitu korda kulukamaks.

Keset linna asetseb Tiananmeni, Püha Peetruse ja Punase väljaku järel pindalalt maailma neljas väljak – Zócalo, mida ümbritsevad Rahvuspalee, Ladina-Ameerika suurim ja vanim katedraal ning teised esindusrajatised. Öhtuti võib Zócalol kuulda asteegi tantsijate trummikõminat. Sealt ei ole palju maad ka Suure Templi varemeteni.

Asteegid saabusid Mehhiko orgu 13. sajandil. Nad nimetasid endid müütilise hõimupealiku Mexitli järgi *mexica*. Asteekide teekond oli

alanud 11. saj keskel Põhja-Mehhikos asunud legendaarsest algkodust Aztlanist. Kaheksast hõimust koosnev hõimuliit rääkis nahua keelt. Soisele järvesaarele rajasid nad Tenochtitláni linna, mille ehitamise juures tuli lahendada keerukaid tehnilisi probleeme. Diplomaatia ja sõdade abil tõusis Tenochtitlán 15. saj esimesel poolel Mehiko oru linnriikide seas juhtpositsioonile. Loodi sõjaline linnade liit, konföderatsioon, mille võimukeskus asus Tenochtitlánis, käsitöö- ja kaubanduskeskus Tlacopánis ja kultuuri- ning hariduskeskus Texcocos. 15. saj lõpuks valitsesid asteegid Mehhiko keskosa Atlandi ookeanist Vaikse ookeanini. Tekkis impeerium, milles asteegi linnriigid olid moodustanud föderatsiooni, alistatud hõimud olid aga ikestatud võrdlemisi lõdva konföderatiivse sidemega. Riigi 38 piirkonda, kus tegutses arvukas ametnikeaparaat, tasusid keskvõimule korrapäraselt andamit. Võimupüramiidi tipus oli pärandatava võimuga keiser *tlacatecuhtli*, kes juhatas eelkõige sõjaväge. Tsiviilasjadega tegeles asevalitseja.

Asteegi ühiskonnas oli tekkinud päritavate tiitlitega ülikkond. Nad olid maksudest vabastatud ja neile usaldati kõrged riigi- ja sõjaväeametid. Lihtasteeke nimetati lihtsalt “töötajad”, kes olid rahuajal talupojad, sõja korral aga teenistuskohuslased. Sõjakäigul osaleti meeldi, sest vapruste abil oli võimalik tõusta ühiskonna ladvikusse. Kaupmehed moodustasid omette suletud ja privilegeeritud seisuse. Maata talupojad olid palgasulased, madalaimal astmel aga orjad. Orjusse langesid kurjategijad või võlgnikud, kes võisid end ka vabaks osta. Enamik orjadest olid siiski mitteasteekidest sõjavangid, keda reeglina ootas surm ohvrialtaril.

Sõjal oli peale poliitiliste eesmärkide veel oluline usuline ülesanne – ta oli vahend inimohvrite hankimiseks. Sõda peeti rangete reeglite kohaselt. Eesmärgiks ei olnud vaenlase tapmine, vaid vangistamine. Vangid leppisid nurisemata oma saatusega, sest uskusid end saavat igavesse õndsusesse päikeseriigis. Kui vaenutegevust polnud, pidasid asteegi linnad omavahel ohvrite saamiseks ka pseudosõdu – nn lillesõdu. Loomulikult tõusid konföderatsiooni liikmesriigid alata keskvoimu vastu üles, mistõttu oli nn pärissõdade esmasihiks riigi viimastel aastakümnetel eelkõige mässude mahasurumine. Teravnud sisevastuolusid kasutasid asteekide alistamisel edukalt ära hispaanlastest vallutajad.

Asteekide usundis oli tuhandeid jumalusi. Ülim Looja ja jumalate isa oli mees- ja naispoolt sisaldav Ometeotl. Asteegid pidasid oma hõi-

mu sõja- ja peajumalaks Huitzilopochtli. Panteonis olid tähtsal kohal veel kultuuriheeros, tuulte- ja vihmajumal Quetzalcoatl, saatuse- ja surmajumal Tezcatlipoca ning viljakuse- ja elustava vihma jumal Tlaloc. Nende võimuvaldkonnad olid piirkonniti erinevad. Kõige enam oli siiski mitmesuguseid põlluharimisega seotud viljakusejumalusi. Jumalate toiduks peeti inimverd ja asteegid lugesid oma kohuseks neile seda pidevalt pakkuda. Jumalate katkematu toitmine pidi ära hoidma ka maailmalõpu. Levinuim ohverdamisviis oli elusa ohvri rinnakorvi lõhestamine ja südame väljarebimine tempelpüramiidi tipus. Ohverdati eelkõige terveid ja tugevaid mehi, harvem naisi või lapsi. Kroonikute andmeil olevat hispaanlased Tenochtitláni peatempli juurest leidnud üle 130 000 kolju.

Samas oli asteekidel väljapaistev vaimukultuur. Neil olid riigi poolt ülalpeetavad avalikud koolid – nn kutsekoolid lihtrahva ja eliitkoolid ülikute lastele. Viimastes õpetati ajalugu, usundit, sõjakunsti, riigivalitsemist, matemaatikat, astronoomiat ja retoorikat. Asteegi metafüüsiline filosoofia oli võrreldav Euroopa antiik-, kesk- ja varauusaja parimate saavutustega. Astronoomid olid loonud 2 erinevat kalendrit: 365-päevase päikesekalendri ja 260-päevase nn püha kalendri. Misteekidelt võeti üle piktograafiline kiri, mille märke kirjutati pargitud hirvenahale või agaavikiududest paberile. See võimaldas luua rikkaliku kirjanduse – luulet, proosat, näidendeid. Ka juveliirkäsitööd õpiti Lääne-Mehhiko vanadelt rahvastelt. Käsitöölised löid võrratuid kuldehteid, mosaiike ja tikandeid, arhitektuuris jõuti kõrge insenerimeisterlikkuseni. Tenochtitlán oli 1519. aastal korrapäraselt planeeritud, mitmekordsete majade, sillutatud tänavate ja kivist veejuhtmetega suurlinn, kus elas üle poole miljoni inimese.

Nahua keelest on meieni kandunud kaks mõistet: *chocolatl* 'šokolaad' ja *tomatl* 'tomat'. Mehhikos tutvusid eurooplased maisi, kakaoubade, tubaka ja kalkuniga.

Tänapäeva Ciudad de México kesklinnas on muidugi väga palju vaatamisväärsusi. Muistseid asteegi varemeid on säilinud üksikutes kohtades – nn Kolme Kultuuri väljakul, paari metroojaama saalis eksponeerituna ja muidugi eelkõige Suure Templi muuseumis, kus võib imetleda nii leiumaterjali kui ka jalutada mööda sillakesi välja-kaevatud ala kohal. Muuseumidest on tähelepanuväärseim Rahvuslik Antropoloogiamuuseum – üks otstarbekaimalt ja samas atraktiivseimalt kavandatud arheoloogia- ja etnoloogiamuuseum maailmas. Saale läbides saad alates esiajast kuni *conquista*'ni märkamatu ringi

peale teha, siis tunnikesese puhata kohvikus, raamatukaupluses või rahvamuusikakontserdil ja lõpuks, kui jaksu on, ka nüüdisaegset etnograafilist kunsti imetleda. Zócalo ja Alameda pargi ümbruskonnas on muidugi palju teisi arheoloogia- ja kunstimuuseume. Kindlasti ei tohiks jätta vaatamata 20. sajandi esimese poole kuulsate Mehhiko kunstnike nn muralistide koolkonna taieeid. Alameda pargi kõrval asetseb Diego de Rivera majamuuseum, aga suured ajalooteemalised seinapannod on välja pandud presidendipalee trepikojas ja avalikes saalides. Kui just ei toimu riiklikku üritust, siis on sissepääs paleesse vaba. Omaette elamuse saab kirikutes. Nende välisfassaadid on imeiliselt nikerdatud, keskväljaku ääres paiknev katedraal on oma kümnete kabelite ja kuldsete altaritega suurim ja vanim kogu Ladina-Ameerikas.

Pealinna servast ca 50 km põhja pool on Mehhiko kiltmaa Meseta vanima kõrgkultuuri – Teotihuacáni varemed. Sinna pääsemiseks tuleb sõita metrooga Põhja bussijaama, kust väljub hõbehalle 1950-ndate aastate aegse välimusega sõidukeid iga 20 minuti tagant. Pilet on imeodav ja juht teeb lisaks tõelist rallit, nii et kohale jõuab kärmesti. Teotihuacán oli muistse Mehhiko suurim religioosne keskus, mille rajajad on kadunud nimetuina ajaloo hämarusse. Selle kultuuri õitse-aeg oli 1.–7. saj pKr. Pärast neid ilmusid sinna piirkonda tolteegid, hiljem võtsid kultuspaiga üle asteegid. Linna nimi tähendab asteegi keeli “koht, kus inimene muutub jumalaks”. Selline tunne valdab ka tänapäeva inimest. Kahel pool laia 2 km pikkust kultusrongkäikude tänavat – nn Surnute teed – kõrguvad püramiidid, templid ja paleed. Sissepääsu juures on Quetzalcoatli tempel ähvardavate maopeadega müüriil, kilomeeter maad eemal kõrgub maailma suurima massiga püramiid, mille kõrgus on 63 m ja külje pikkus 225 m. Mida lähemale jõuda, seda määratumaks ta muutub. Pildistamiseks tuleb jääda mõistlikule kaugusele, et objekt ikka objektiivi ära mahuks. Astmikpüramiidi tippu ronimine võtab treppide laiusest hoolimata pool tundi aega, sest kõik kohad on jaapani turistide täis ja astumisruumi lihtsalt ei ole. Natuke vähem kui kilomeeter edasi on veidi väiksem püramiid – Kuupüramiid, mille ees laiub tseremooniaväljak. Seda ümbritseb hulk tillukesi püramiide. Tippu jõudnuna on seal hea pikutada ja sinist taevast vaadata, mida pealinnas eriti tihti ei näe. Peab ainult seljakoti külje alla panema, sest püramiidi välispinnast ulatuvad välja ham-bulised kivinukid.

Teotihuakaanlased olid head põlluharijad, pottsepad, kangakudujad ja maalijad. Ühiskonda valitses preesterkuningas, vihmajumala ülempreester. Aastatuhande teisel poolel selles piirkonnas võimu haaaranud tolteegid, kes rajasid Tolláni linna, olid võrratud arhitektid, kunstnikud ja administraatorid, nende kuninganimistu ja müütiline ajalugu on hilisemate kroonikate läbi säilinud. Nende kuulsaim valitseja Ce Acatl Topiltzin ehk Quetzalcoatl (Sulismadu) astus troonile 925. a ja pidi usutülide tagajärjel koos oma pooldajatega pagema Mehhiko lõunaossa Yucatáni poolsaarele. Ilmselt andis see ajalooline tõik põhjuse asteekide lahkunud ja tagasi pöörduda lubanud kultuuriheerose müüdi tekkeks.

Nädal pärast Mehhikosse jõudmist asusime teele riigi lääneossa Oaxacasse. Suisa päise päeva ajal, teel Lõuna bussijaama tuli metroosõidu ajal tahtmatult ka andamit maksta. Sel ajal, kui silmitsesin vagoni seinal olevat silti "Ettevaatust! Olge pakkide suhtes tähelepanelikud!", nõrgenes korraks mu tähelepanu süles oleva väiksema seljakoti suhtes (suur kott oli seljas ja väiksemat tuli harilikult kanda rinnal). Korraga juhiti mu tähelepanu sellele, et kott on pealt lahti. Kartused osutusid tõeks: nobenäpp oli välgukiirusel omandanud nokkmütsi ja ühe fotoaparaatidest, õnneks küll vana, odava ja äsja alustatud filmiga. Teine kaamera oli peidetud koti põhja ja seda ta kätte ei saanud. Ühest õppetunnist piisas: edaspidi valmistasin taskuvarastele pettumuse.

Oaxaca, mis paikneb mägede vahel orus, tervitas meid päikese-
paiste ja eresinise taevaga. Linn on ehitatud juba 16. sajandi esimesel poolel. Sellest ajast on säilinud mitmeid koloniaalstiilis ehitisi: kuni kahekorruselistel majadel on vähe väljapoole avanevaid aknaid ja ruumid asetsevad ümber siseõue *patio*, kus kasvab põõsaid ja suliseb purskkaeve. Üheks vanimaks hooneks on Mehhiko vallutaja Hernando Cortese maja. Tänuks Hispaania kroonile osutatud teenete eest annetati Cortesele ju Oaxaca markii tiitel. Vahetasime seal kaks korda hotelli, sest esimeses ei õnnestunud aknast kostva tänavakära tõttu öösel magada. Teises saime toa ülakorrusele ja vaatega siseõuele, pealegi oli õhtuti mõnus terrassil istuda ja valge-kollastes toonides linna taga kõrguvaid uduseid mäenõlvu imetleda. Keset linna, katedraali ja arheoloogiamuuseumi lähistel oli loomulikult rohelusse uppup Zócalo, mida ümbritsesid kenad kohvikud. Eriti meeldiva teenindusega oli soodsate hindadega La Primavera, mille kelneritele me lõpuks meeldegi jäime.

Foto 1 (üleväl).
Bonampaki seinamaailngud. Rekonstruktsioon Mehhiko Rahvuslikus Antropoloogiamuuseumis. Autori foto, 1998.

Foro 2 (vasakul).
Teotihuacáni Päikesepüramiid. Autori foto, 1998.

Foto 3. Üks Teotihuacáni püramiididest nn. Surnute tänava ääres. Autori foto, 1998.

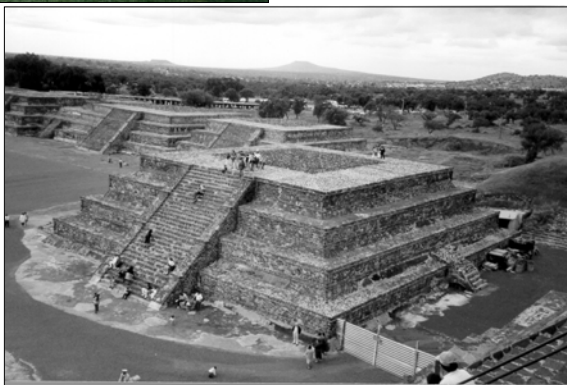

Foto 4. Üks Monte Albáni püramiididest loojanguvalguses. Autori foto, 1998.

Foto 5. Oaxaca kalmistu. Autori foto, 1998.

Foto 6. Rahvapeolised Oaxa surnutepühal. Autori foto, 1998.

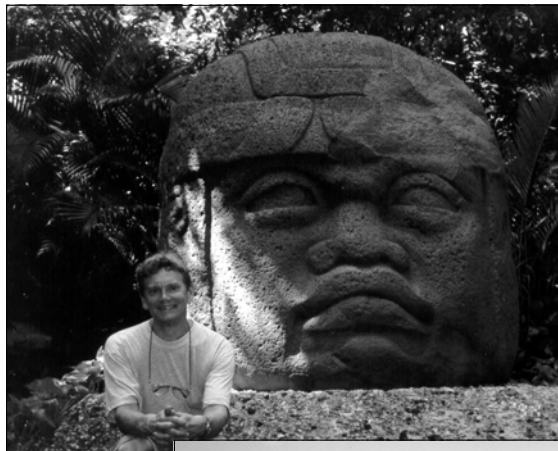

Foto 7 (vasakul).
 Olmeegi hiigelpäa
 Villahermosas.
 Autori foto, 1998.

Foto 8 (all).
 Palenque palee ja
 tähetorn. Autori
 foto, 1998.

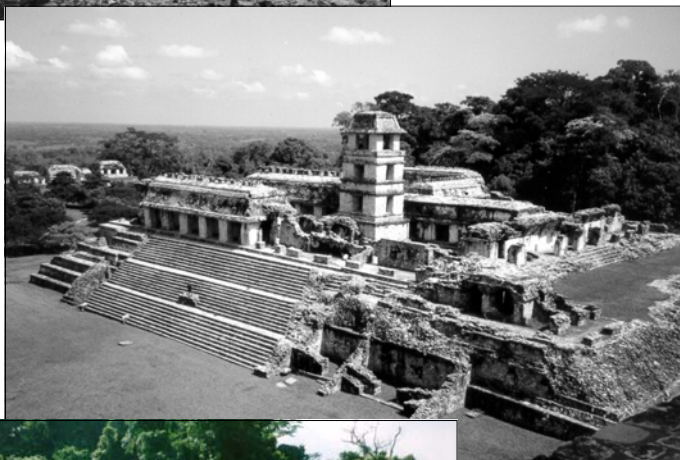

Foto 9. Raid-
 kirjade tempel
 Palenques.
 Autori foto,
 1998.

Foto 10. Kukul-
kani püramiid
(*El Castillo*)
Chichen Itzas.
Autori foto,
1998.

Foto 11. Nn.
Södurite tempel
Chichen Itzas.
Autori foto,
1998.

Foto 12 (all).
Uxmal: pooleldi
lahti kaevatud
Suure püramii-
di peatrepp.
Autori foto,
1998.

Oaxaca ümbruses asetses I aastatuhandel tähtis kultuurikeskus. Sapoteegid rajasid mäeplatooale akropolisarnase kultuslinna Monte Albáni, mille aastail 1931–1933 avastas arheoloog Alfonso Caso. Sõitsime sinna väikese bussiga, mis oli täis enamasti ameerika turiste. Tähtsaimad ehitised ääristavad neljast küljest hiiglasuurt väljakut. Seal on hulk astmikpüramiidi-kujulisi väikesi templeid, ohvrialtareid, bareljeefidega kivisambaid, kõrgeimal kohal kõrgub hiiglasuur peatempel ja palee. Algul kuulasime meiegi püramiiditrepil istudes giidi kohati fantaasiarikast lobisemist, mida katkestasid ameerika daamide eksalteeritud hüüatused *Really?* ja *Oh, my God!* Kui olin paar korda hispaania keeles mõne asja kohta täpsustuse teinud, muutus ekskursioonijuht oma väljendustes veidi ettevaatlikumaks, mis aga kahandas jälle ameeriklaste huvi. Lõpuks läksime omapead vaatama. Meiega liitus ka üks California noormees, kes kohalikke olusid ja ajalugu hästi tundis. Tema nimi oli Mike. (Huvitaval kombel kõik USA noormehed, kellega me reisil tutvusime, olid Mike'id).

Monte Albáni tähtsaimateks muististeks on aga avastamisajal äärmiselt aareterohked olnud ligi 150 maa-alust hauda. Kullast ja vääriskivist hauapanused on nüüd loomulikult muuseumides kindla valve all, kuid hauakambreid võib praegugi seirata. Kambrid olid ehitatud kivist ja imiteerisid koopaid. Nimelt uskusid sapoteegid, et nad on esiajal tulnudki maailma koobastest ja kunagi peavad allilma jälle tagasi pöörduma. Hauakambrid olid kaunistatud seinamaalingutega ja kaetud suurte kiviplaatiledega. Eriti kuulus on haud nr 7 (avastamise järjekorranumber!), mille rikkusi võis rahumeeli võrrelda Egiptuse Tutanhmoni viimse puhkepaiga omadega. Monte Albáni aaret hoitakse Oaxaca osariigi arheoloogiamuuseumis. Muide, kui läksime linnas muuseumi otsima, siis plaan juhatas muidugi veidi viltu, ja kui sisse astusime, väitsin enesekindlalt, et ega see väike muuseumike ne siin kiriku kõrval kindlasti see õige ei ole. Kui aga osaliselt eksponeeritud haua nr 7 aarde juurde jõudsime, pidin oma eksitust tunnistama. Viibisime ekskursioonipäeval linnavaremetes kuni õhtuni, loojuva päikese tumeoranžides kiirtes õnnestus püramiiditrepistikel efektseid pilte teha. Äärepealt oleksime bussistki maha jäänud.

Veetsime kolmekesi koos Mike'iga La Primavera päris lõbusa õhtu. Järgmisel päeval seiras kelner meid aukartlikult, sest kindlasti polnud ta väga tihti põhjaeuroopaliku õllemanustamisega kokku puutunud. Järgmisel hommikul saime kokku. Meil polnud midagi häda, aga Mike, vaeseke, hoidis pead kinni, sest ta oli õlle juurde ka *tequila*'t proovinud. Siiski sõitis ta edasi ühte mägikülla filmivõtteid tegema ja

rohkem me teda ei näinud. Olin öösel oma troopikakübara ühte hotellilähedasse kohvikusse unustanud, aga millegipärast ei leidnud ma nüüd enam kohvikut sealt, kus ta uskusin asuvat. Imekombel leidsime selle kohviku juhuslikult järgmisel päeval hoopis kaks kvartalit eemal ja ka kübar ulatati mulle pidulikult kätte. Ja see polnud ainus kord, kus me Mehhikos ausaid inimesi kohtasime.

Sapoteeke valitses prohvetlike annetega preesterkuningas, kelle residents oli Yoopaas ehk Mitlas. Tal oli piiramatut võim, kuid tema igapäevaelu oli kammitsetud rohkete tabudega. Panteoni eesotsas oli vihmajumalus Cocijo. Sapoteegid olid leiutanud algupärase hieroglüüfikirja, mis on paraku suurel määral dešifreerimata. Sapoteekide naabriteks ja kultuurilisteks pärijateks olid misteegid, kelle kultuur löi õitsele 12. sajandil. Nende ühiskond koosnes pisikestest riigikestest, kuid ilmselt tänu tolteegi mõjudele olid misteegid võrratud käsitöölised ja juveliirid. Nad löid piltkirja, mida on õnnestunud lahti mõtestada. *Conquista* ajast on säilinud ka mitu koodeksit (voldikraamatut), mis on andnud põhjalikku teavet misteegi rahva ajaloost kuni 17. sajandi keskpaigani. Piltkirja, kalendri ja kunstkäsitööoskused võtsid misteekidelt üle hilisemad Mehhiko valitsejad asteegid.

Vahetult enne kõikide pühakute päeva ja surnutepüha pidustusi, mis langesid ka nädalavahetusele, käisime ära Mitlas. Vahemaa on üle 50 km, kuid mehhiklased armastavad kihutada. Nii olimegi enne lõunal väikeses, üheainsa peatänavaga tolmuses kuumusest lõõskavas linnakeses, kus võis näha rahumeelseid kohalikke elanikke, kes ei kiirustanud kuhugi, mõningaid lärmakaid turiste, väarikalt habet raputavaid kitsi ja tusaseid puuviljakorvidega eesleid. Mõnesajameetrisel jalutuskäigu järel nägime imekena koloniaalajastu kirikut, mille mõnusast jahedusest ei olnud tahtmist välja tulla. Selle kõrval oligi muistne varemetelinn. Mitla tähendab nahua keeli "igavese rahu maja". Iidsete kujutelmade järgi asus siin sissepääs allilma – koopasse, kust kunagi oldi välja tuldud. Kuumas ja kuivas kliimas on võrdlemisi hästi säilinud mitu suurt ühekorruselist paleed. Mitla arhitektuuri omapäraks on friisid seinte ülaosas – omalaadne astangspiraal, mis arvatakse olevat Sulismao – Quetzalcoatli pea lihtsustatud sümboliks. Tänapäevani on alles seinte roosakaspunane ja sammaste valkjashall toon ning osaliselt koguni seinamaalinguid. Kuna Mitla oli ka riigi võimukeskus, siis võis ette kujutada kuningat tema hiilgava saatjaskonnaga ülal palee sammaste ees seismas ja kiviplaatile sillutatud väljakule vaatamas, kuhu viis pidulik ja pompöösne lai trepp, et

kolonnides raudsel sammul marssivaid sõjamehi tervitada. (Kujutlus-pilt sarnanes kahtlaselt Wagneri ooperile).

Pärastlõunal, kui olime oma seljakotid kohaliku kangevõitu keelekaste *mezcal'*iga täidetud anumatega raskemaks teinud ja ühe lahke emanda söögimajas einestanud, meenus ootamatult, et järgmisel päeval algavate pidustuste tõttu võivad rahavahetusbürood kindlasti varem suletud olla, meil oli aga kindlasti vaja paar reisitšekki peesodeks muuta. Vaevu jõudsimel tunnibussile. Nüüd selgus aga, et millegipärast hakkas bussijuhil väga palju aega olema. Ta loobus kihutamisest, vahepeal pidas kinni ja lobises vastusõitva sõbraga, mina muutusin aga üha närvilisemaks. Kell oli juba pool kuus õhtul ja hämardus, kui Oaxaca eeslinna saabusime. Siin läksime maha ja võtsime takso, sest õhtuses tihedas liikluses oleks buss nagunii aeglaselt edasi saanud. Nüüd ei tulnud taksojuhile järsku meelde, kus see lähim *casa del cambio* 'vahetusmaja' on, ja sõitsime (õnneks üsna karmesti) keskväljakule. Ja oh seda vedamist, vahetuskassa oli seekord seitsmeni lahti. Olime päästetud.

Järgmiste päevade traditsioonilised surnutepühaga seotud pidustused olid piisavalt kirevad ja uudsed, kuid ettekujutatuga võrreldes siiski kahvatumad. Õised rongkäigud, ilutulestik peakiriku ees, surma ja surnutega seotud maskid, vabaõhuetendused – kõik see oli muidugi kena vaadata, kuid kippus üksluseks muutuma. Leidsime ühel mäenõlval suurepärase *mirador'*i 'vaateplatsi', millel kõrgus määratu suur president Benito Juárezi kuju. Mingil määral tuletas see meelde nõukogude aja Lenineid. Juárez on eriti populaarne Oaxacas, kust ta pärit oli. Ajaloos seostub Juárez Mehhiko keisririigi kukutamise ja vabariigi taastamisega 1867. a. (Näiteks austerlaste meelest oli Juárez lihtlabane mõrvar, kes käskis hukata keiser Maximiliani, Franz Josephi noorema venna. Maximiliani balsameeritud keha toodi Viini ja puhkab keiserlikus hauakambris). Siiski kuulub pidustuste võrratuim kogemus ärasõidueelsesesse päeva. Juhuslikult saime teada, et surnutepüha kulmineerub kalmistul. Leidsime sealt ees rõõmsalt pidutseva rahvahulga. Juba surnuaed ise on võrratu: valged marmor-sambad, roheline ja lilled, lilled, lilled... Kalmistu ees väljakul esitati puhkpillimuusika saatel rahvatantse. Suhtumine lahkunute mälestamisse ja surmassesse üldse tundub seal olevat sootuks teistsugune kui meie juures.

Meie edasine teekond viis Vaikse ookeani äärde Puerto Escondidosse. Nimelt leidsime korraliku kohviku otsingul (tavaliselt joovad mehhiklased nn *cofe americano*'t, mis on üks hirmus lurr ja meenu-

tab veidi kunagist sigurikohvi) ühe suurepärase poekese, kus võis nautida paarikümmend sorti oakohvi, mida sinu silme all valmis jahvatati. Seda pidas sõbralik perekond. Peremees Arturo veetis suurema osa oma ajast seal ja hoidis kohvimaja hiliste öötundideni lahti; talle meeldisid väga vanad nõukogudeaegsed anekdoodid, mille hispaania keelde tõlkimine oli päris tõhusa toimega keeleharjutus. Perenaine Beatriz oli väarikas matroon, tütar Ana María malbe ja kenake juuratudeng, kes vahel vanemate juures poodi pidada aitas. Nende juures veetsime rohkesti aega ja kuulsimegi orkaanist, mis Yucatáni poolsaarel pidi möllama. Tahtsime Oaxacast kohe maiade vanu linnu vaatama minna, aga nüüd tuli mõnda aega kuskil aega parajaks teha. Seega leidsime, et mõni päev rannamõnusid nautida ei tee ka paha.

Oaxaca bussijaamas avastasin kassa juures sildi “Puerto Escondido – *directo*”. See tähendab ‘otse’. Loomulikult ostsime piletid sellele bussile – otsetee on ju meie meelest ka ühtlasi kiirtee. Ent peatuses äratas kahtlust juba bussi välimus – mitte luksuslik kaugliinibuss, vaid samasugune “hõbehall”, millega seal maal küla vahel sõidetakse. Ka kulunud istmed tuletasid meie PAZ-e meelde. Ja sõit (õigemini õnneks ralli!) kulgeski otse – nimelt mitte mööda ringiga minevat kiirteed, vaid üle mägede! Tee kulges kohati ülalpool pilvi. Mägikulades tuli peale kohalikke põliselanikke ja läks peatselt ka maha. Pikal sõidul vältimatu ametlik peatus tehti paigas, kust avanes jumalikult kaunis vaade mägiorgudele. Kuristike servadel pigistasin silmad kinni ja palvetasin, sest aknast avanev pilt pani pea pööritama. Kui tee läks juba allamäge, manööverdas buss paduvihmast pooleldi lagunenud teepervel ja korra sõitis isegi läbi jõekoolme. Kahetseda seda elamust küll ei tohi. Lõpuks saabusime hilisõhtul peaaegu ainsate reisi-ajatena Puerto Escondidosse (Peidetud Sadamasse), kus tihedas, kuid lähistroopiliselt soojas viimas peatselt ka soodsa hinnaga hotelli leidsime.

Vaikse ookeani rannikul on kaks kaunist kuurortlinna. Acapulco on miljonäridele, Puerto Escondido aga Euroopa ja USA üliõpilastele ning teistele vandersellidele ehk nn seljakoti-inimestele, mistõttu saab seal rannaparadiisimõnusid küllaltki vähese raha eest nautida. Et polnud parajasti turismihooaeg, siis oli kohti küllaga, inimesi vähe ja hinnad odavamad kui muidu. Merele avanevatest hotellitubadest võis randa lipata ujumisriietuses. Ja mitme meetri kõrguste ookeanilainetega peab harjuma, muidu virutavad käkaskaela pikali. Proovisime surfata lainelauaga. Margus oli võrdlemisi edukas ja sai nipi kätte, kuigi laine temaga algul hiina imet tegi. Eriti lõuna paiku oli rannal

selline kuumus, et fotokaamera automaatika kippus üles ütlema. Ja mootorpaatidel on komme hooga liivarannale välja sõita. Kord kihutas üks teisele lausa ahtrisse sisse. Seda kisa ja õiendamist, mis siis puhkes, ja tundus, et tõmmud mehed seda ise kogu südamest nautisid.

Väike Vaikse ookeani äärne puhkus kulus igati ära ja mõne päeva pärast alustasime õhtul väljunud kaugliinibussiga reisi nüüd juba Atlandi ookeani äärde. Ööga läbis buss piki Vaikse ookeani rannikut mitusada kilomeetrit ja hommikupoolikul leidsime end keset 250 km laiust Istmo maakitsust (nimi on pandud analoogia põhjal Kreeka Istmose kitsustiku järgi) linnast nimega Tuxtla Gutierrez. Varem Saksamaal ostetud põhjalik *Reiseführer* ei valetanud – peatselt olime juba järgmises bussis, mis viis läbi Chiapase osariigi Villahermosasse. Chiapas olid mõni aasta tagasi vindunud vaenud maia separatistide ja valitsusvägede vahel. Siiski oli saavutatud kompromisslahendus (maiade üpris laialdane autonoomia) ja segaseid aegu meenutas vaid bussirataste rappumine kohtades, kus oli lapitud tankiroomikute poolt lõhutud asfalti.

Villahermosa on tööstuslinn, mis ehitati 1930-ndate aastate naftabuumi ajal. Kuulsaks on saanud ta aga ainulaadse La Venta arheoloogiapargi järgi, mis oli ka meie eesmärk. Nimelt puhkes Mehhiko lahe ääres I aastatuhandel eKr õitsele Mehhiko esimene kõrgkultuur – olmeegi tsivilisatsioon. Olmeegid leiutasid hieroglüüfkirja, mida kirjutati vasakult paremale ja ülevalt alla. Nad tundsid arve: ühest neljani tähistati vastava arvu punktidega, viielisi kriipsudega. See võimaldas luua keerulise kalendrisüsteemi. Nad hakkasid esimestena Mehhikos ehitama astmikpüramiide. Arheoloogid on välja kaevanud altareid, raidpiltidega kivisteele, sarkofaage ja savikujukesi. 5–10 cm kõrgusi tantsivate naiste kujukesi peetakse viljakuse sümboliteks, paksude kastreeritud meeste skulptuurid kujutavad preestreid. Olmeegi kunstnike peamotiiviks oli jaaguar. On leitud palju jaaguari-maske, kuid kõige enam tekitavad imetlust hiiglasuured nn “neegri-pead”, mis kaaluvad kümneid tonne. Basalti nende valmistamiseks on mööda veeteed toodud kohale vulkaanilisest piirkonnast, mis jääb rohkem kui saja km kaugusele. Tänapäeval ollakse arvamusel, et need “neegri-pead” on tegelikult stiliseeritud jaaguarjumalused.

Kui naftapuurtornidele hakkasid olmeekide muistised ette jääma, panid töösturid Mehhiko valitsuse eestvõtmisel raha kokku ja rajasid Villahermosasse La Venta arheoloogiapargi, kuhu olmeekide skulptuurid ja altarid kokku veeti. Veetsime meiegi La Ventas mitmeid

tunde. Ühe tohutu suure basaltpea kõrval seistes valdas mind kummaline tunne, nagu silmitseks kaelani maasse kaevatud kahe ja poole meetri kõrguse peaga hiiglane meid etteheitvalt. Pargis oli ka loomaaed; pildistamise ajal löid jaaguarid puuri klaasbarjääri taga rahumeeli nurru, haigutasid igavlevalt päikese käes ja limpsasid ajaviiteks keelt. Käisime veel vaatetornis ja väikeses arheoloogiamuuseumis. Olime seal peaaegu ainsad külastajad – ameerika turistid enamasti sellistes väikestes erialamuuseumides ei käi. Kliimaseadmeid ei olnud ja vesi lausa kukkus seljas. Valvur, kelle jaoks oli temperatuur väga tavapärane, silmitses meie higistamist kaastundlikult ja imekspanevalt. Siiski tasus see katsumus end ära. Ühes klaasvitriinis oli väljas savist ratastega vankrike. Teatavasti arvatakse, et muistsed ameeriklased ratast ei tundnud. Tegelikult oli põhimõtte neile tuttav, kuid seda praktilises elus ei kasutatud. Teine taoline lelu on leitud Peruu ühe inkade-eelse kultuuri ainesest. Ilmselt olid rattad vaid üksikutel mänguasjadel või kultusesemetel.

Järgmisel päeval viis buss meid juba maiade kultuuripiirkonda. Palenque on vaid veidi enam kui saja km kaugusel. Väikeses kaas-aegses linnas, mis elatub enamjaolt turistide teenindamisest, võtsime õhtuni odava hotellitoa, et jätta sinna hoiule oma seljakotid ja minna seejärel vaatama kuulsat varemotelinna.

Maiad olid asteekide järel tuntuselt teise Mehhiko kõrgkultuuri loonud rahvas. Nende asulad jäävad Yucatáni poolsaarele ja Mehhiko ning Guatemala vihmametsadesse. Hispaanlased kohtusid maiadega juba 1502. a. Poolsaare nimi tuleneb põliselanike vastusest tulnukate esimesele küsimusele ja tähendab maia-kitšee keeles “Ma ei saa aru”. Maiade ajalugu jaguneb kolme suurde perioodi: eelklassikaline ajastu 3. sajandist eKr kuni kokkuleppeliselt 317. aastani pKr, nn Vana riik kuni 987. aastani ja Uus riik kuni hispaanlaste vallutuste lõpuni. Vana riigi lõpuni elasid maiad sisemaal. Selle ajajärgu tähtsamad linnad on Palenque, Tikál ja Copán. Seni teadmata põhjustel jätsid maiad 987. a oma senise territooriumi maha ja rändasid välja Yucatáni poolsaarele, kus maiade ülemkiht segunes Mehhikost põgenema sunnitud tolteekidega. Suuremad Uue riigi linnad Chichén Itzá, Uxmál ja Mayapán moodustasid 11.–12. sajandil lõdva konföderatsiooni, mis lagunes kodusõdade tulemusena.

Ei Vana ega Uue riigi ajal polnud maiadel ühtset riiki nagu näiteks vanadel egiptlastel. Iga linnriik oli omaette võimukeskus, mis valitses oma majandusliku tagamaa üle. Ülemkiht koosnes sõjalisest aristokraatiast ja preestritest. Linnriike valitses ametnike abil preester-

kuningas *halach uinic* 'Tõeline Mees'. Lihtrahvas – isiklikult vabad maaharijad ja käsitöölised – elasid eeslinnades ja külades. Maaharimises valitses alepõllundus, mis tingis maa väljakurnamise, põldudevööndi kaugenemise linnadest ja seetõttu nähtavasti lõppeks ka Vana riigi hävingu. Kasvatati maisi, puuvilla, uba, tubakat, kakaod, peeti kalkuneid ja parte. Rannikul andis elatist kalapüük. Maksevahendiks olid kakao-oad. Rahval tuli osaleda linnade, templite ja kividega sillutatud teede ehitusel. Ühiskonna madalaimal pulgal olid orjad, kelleks said võlgnikud, sõjavangid, kurjategijad või orjana sündinud.

Maiade usundi järgi oli maailma loonud Hunab Ku. Hiljem sai peajumalaks tema poeg vihmajumal Itzamna, kellele allusid ilmastiku-, taevakehade, ilmakaarte ja viljakusjumalused. Maailma kujutleti koosnevat 13 taevast ja 9 allilmast. Kõige sügavamal arvati olevat surnuteriik. Inimohvreid toodi Vana riigi ajal tagasihoidlikumalt kui hiljem, mil see julm komme levis eriti Mesetast saabunud tolteegi siserändajate mõjul. Inimeste ohverdamise rituaal sarnanes Mehhiko omaga. Tunti ka teisi ohverdamisviise, näiteks Chichén Itzás uputati tütarlapsi Pühasse kaevu.

Haridus oli erinevalt asteekidest kättesaadav vaid preestriseisusele. Linnriigi hariduselu juhtis ülempreester, nn Madude Vürst. Erinevad preestriterühmad olid spetsialiseerunud ohverdamistele, riitustele, astronoomiale või meditsiinile. Maiade matemaatika- ja astronoomia-alased teadmised olid muljetavaldavamad kogu Kolumbuseeelses Ameerikas. Maiadel oli kahekümnendsüsteem ja nad olid leiutanud koguni nulli mõiste. (Null leiutati seega teineteisest sõltumalt kahes kohas maailmas – Indias ja Kesk-Ameerikas.) See võimaldas luua kalendri, mis fikseeris päikeseaasta pikkuse komajärgsetes kohtades täpsemini kui Gregoriuse kalender. Ajaarvutuse algdaatumiks oli 17. oktoober 3113 eKr, mida ei osata siduda ühegi ajaloosündmusega. Preesterid oskasid arvutada Kuu faase ja taevakehade liikumist. Siiski ei olnud maia preestrite matemaatikaharrastusel praktilist väljundit, sest igapäevaelu kergendamiseks ei tehtud mingisuguseid leiutisi.

Hieroglüüfkirja võtsid maiad üle ilmselt olmeekidelt ja arendasid seda edasi. Hoolimata paljutöotavatest katsetest maiade kirja lugema õppida (kõige edukam on sel alal olnud vene teadlane Juri Knorozov), ei ole seda lõplikult dešifreerida suudetud. 1562. a laskis piiskop Diego de Landa hävitada kogu maiade rikkaliku kirjavara. Säilisid loomulikult raidkirjad ja imekombel ka mõned paberile kirjutatud voldikraamatud – nn koodeksid. Maiade ajalugu ja müüte tuntakse *conquista*

aegu ümber kirjutatud tekstide ja hispaanlaste kroonikate vahendusel. Paradoksaasel kombel on nende seas tuntuim tollesama Diego de Landa teos *Teateid Yucatáni asjadest*. Väärtuslikud allikad on pärast vallutusi kirja pandud maiade usulis-filosoofilised teosed *Popol Vuh* ja *Chilam Balam*.

Maiade arhitektid tundsid pseudovõlvi ja lubjamõrti, mida kasutati muljetavaldavate templite, astmikpüramiidide, paleede ja observatooriumide ehitamisel.

Palenque oli rajatud mäekünkale. Eelmisel sajandil puhastati linn džunglist ja seal on tehtud rohkesti avastusi. Väljaku ääres asetseb kolm tähtsaimat ehitist, ülejäänud on kaugemale laiali pillutatud. Raidkirjade templi ülemisele platvormile tõustes on näha palee ja sellega ühenduses olev mitmekorruseline nelinurkne observatooriumitorn. Raidkirjade tempel on kuulus selle poolest, et tema sisemuses on avastatud teadaolevalt ainuke maiade kuningahaud, mis pärineb 8. sajandist. Surnukeha nägu oli kaetud rohelisest nefriidist maskiga; hauda kattis muljetavaldava bareljeefiga hauaplaat. Iseäranis üllatav on see, kuidas osutus võimalikuks see hiiglasuur plaat läbi kitsukese trepikäigu väikeste mõõtmetega krüpti toimetada. On koguni oletatud, et püramiid ehitati hauakambri kohale hiljem. Plaadil kujutatuga on seotud ka tõeline müstifikatsioon – paleoastronoomide hüpoteeside isa Erich von Däniken on pilti tõlgendanud nn maiade kosmoselaevana. Sulgpeaehes maia ülik hoiab pilooditoolil istudes juhtkange ja silmitseb ettepoole kummardunult ekraani, istme taga on mootor, kust väljuvad tuleleegid... Olgu kuidas on, tänapäeva maia kaubitsejate lettidel on see üks põhilisi müügiartikleid. Ei tahtnud isegi keelduda, eriti kuna teostus oli meisterlik.

Pärastlõunane niiske kuumus kippus liiga tegema, omajagu väsimust lisas ka lõppematutest treppidest templitele ronimine ja sealt allatulek. Varjulisel mäenõlval avastasime muistse basseini, nn Kuninganna supelmaja. Mis siis muud kui riided seljast ja jahedasse vette tillukese kose alla jahtuma! Varsti oli kohal ka mundris valvur, kes andis rangelt ilmel mõista, et supelda ei tohi. Mehhikos päästab taolistest olukorrast välja teatavasti vaid üks asi... Mõlemad pooled jäid rahule.

Nüüd ootas ees taas öine sõit, seekord Villahermosast Yucatáni poolsaarele Campechesse. Kohale jõudsime varahommikul ja isegi *Reiseführeri* vahendusel leitud hotelli ukсед polnud veel lahti. Varsti saime küll toa, mis pidi nii sisustuse kui ka säilivusastme poolest küll vähemalt kolmsada aastat vana olema. Ent samas oli ruum puhas,

dušš andis sooja vett ja pehmed sängid (ainult baldahhiinid puudusid) kutsusid paariks tunniks puhkama.

Campeche hiilgeaeg oli 17.–18. sajandil, mil linnamüürid pidid tõrjuma sagedasi Kariibi mere piraatide rünnakuid. Kenad koloniaalstiilis varjuliste siseõuedega suhteliselt ühelaadilised majad, pealelõunane kolmetunniline siesta, nn *mañana*-elulaad, arhailised suurtükid müüritornides sinisele merele suunatud – selline on kogumulje tollest sümpaatsest linnast. Sõbralik muuseumivalvur tegi meile ringkäigu kaitseehitistes, omal käel külastasime ka linnaserval kõrguvat kindlust. Tegelikult oli eesmärgiks küll sõita väikese maiade linna Edzná varemetesse. Kui olime tükk aega mikrobussi oodanud, algas muuseumitöötajatel ärevatooniline lobisemine mobiiltelefoniga. Siis tuli üks senjooridest kahetsevalt käsi laiutades ja teatas, et buss on vihmametsas katki läinud ja tuleb abimeeskond välja saata. Piletiraha maksti tagasi. Meie ja üks ameerika abielupaar suhtusime ilmselt suure kuumuse tõttu sellesse äpardusse väga stoilise rahuga – olgu siis pealegi homme!

Tegelikult sõitsime samal hilisõhtul hoopis Yucatáni poolsaare pealinna Méridasse, kuhu ei olnud liiga pikk sõit. Bussijaamast jalutamine targa *Reiseführeri* juhatusel välja valitud hotellini läks väga libedasti, sest linn on lihtsa planeeringuga. Méridas on väga ilus arheoloogiamuuseum ja keskväljaku kohvikuarkaadides kitarril end saatvaid meeskvartette kuulates on õhtuti väga mõnus aega surnuks lüüa.

Méridast tegime kaks muljetavaldavat väljasõitu. Esimene reis oli Uue riigi tähtsaimasse linna Chichén Itzásse. Siin tuli osta ka kogu Mehhiko kalleim muuseumipilet – umbes 150 peesot ehk 15 dollarit. Vaadata oli see-eest nii palju, et see väärís kindlasti veel teist piletit.

Erinevalt Palenquest paikneb linn lausikmaal. Kui seista keset linna kõrguva Kukulcani astmikpüramiidi – nn El Castillo ehk Kindlusekeese tipul, kuhu viib igast küljest kõrge ja järsk 365 astmega trepp, avaneb vaade varemetelinnale ja selle ümber laiuvale lõputule džunglile. Siin on turistide alati palju ja püramiidi maa-alustesse ruumidesse viiva käigu suudmes on lõppematu järjekord. Teekond alla on võrdlemisi kaelamurdev, sest õhk on niiske ja kuum, astmed järsud ja libedad ning kogu aeg tuleb seinale kinnitatud köiest küünte ja hammastega kinni hoida. All on mõistatusliku ilmega poollamaskil lakke vaatava vihmajumala Chac Mooli kuju, ohvriverekausike kõhu peal. Nn Sõdurite templit ümbritseb kolonnide kaupa saba peal seisvaid maokujusid. Nad näevad tõesti välja nagu sõjamehed, kuigi kunagi on nad olnud sambad ja toetanud katust, mis nüüd juba ammu

on hävinud. Ümmarguse observatooriumihoone treppide, poolkaarte, võlvide, sammaste ja teiste elementide kõiki astronoomilisi funktsioone pole vist senini tundma õpitud. Pallimänguplats on omaette hiigleehitis. Kaks meeskonda pidid suutma ajada küünarnukile kinnitatud lapatsiga kautšukpalli läbi teineteise vastu kõrgele müürile kinnitatud üsna väikese läbimõõduga kivist rõngaste. Tegu ei olnud pelga löbustuse, vaid rituaalse kombetalitusega, kusjuures kaotajaks jäänud meeskond toodi ohvriks jumalatele. Kividega sillutatud protsessioonitee viis raamatutest paljuloetud Püha kaevuni. See on karstipinnases asuv sügav šaht, mille tume veepind on maapinnast kümnekond meetrit madalamal. Sinna siis preestrid ilmsüüta neitsisid tõukasidki. Mehhiklased on väljendanud oletust, et vaesed ärahirmutatud tüdrukud surid šoki tõttu sageli juba enne vette jõudmist. Allveekaevamistel on leitud tõendeid, et vähemalt kord on ohverdatav neiu ühe vana preestri endaga kaasa tõmmanud.

Chichén Itzás kadus igasugune ajataju, nii et sattusime tagasisõidul ajavahemikku, mil tuli paar tundi tagasisõidubussi oodata. Avastasime tee ääres ka ühe saksa neiu, kel samuti meiega üks tee oli. Lõpuks saime ühe kohalikku marsruuti läbiva bussikese peale, kuhu inimesi tee äärest usinasti peale korjati, nii et vahepeal isegi küljeuks sõidu ajal lahti oli. Lisaks inimestele võeti kaasa loomulikult ka nende kitsekeseid ja kanakorvid. Sõbralikult silmitseti meid kui tulinukaid teisest ilmast ja avaldati üksteisele kohalikus murdes arvamusi.

Uxmál oli sootuks teistsugune linn. Arheoloogidel on seal veel lai tööpõld ees ja paljudgi on alles metsast välja puhastamata. Seega on Uxmális vaatamisväärsed ehitisi mõneti vähem, kuid see-eest on need ka väga imposantsed. Juba nn Völuri püramiidi ehitusstiil on erilaadne. Rajatisel on ümarad nurgad, küljed on järsud ja kaks laiematel külgedel asetsevat treppi on tõelised vaevalised taevateed. Kuna käisid konserveerimistööd, siis turistide õnneks üles ei lastud – sealt oleks allatulek ikka üsna kaelamurdev olnud. Huvitav oli nn Nunnaklooster – neli pikka hoonetiiba ümber siseõue, kusjuures ehitised koosnesid kõrvuti asetsevatest kambritest, igaüks sissepääsuga õuele. Loomulikult oli seal ka palliplats, kuigi sootuks ajahambast puretum kui eelmises varemotelinnas. Nunnakloostri stiili esindas ka Kuningapalee. Selle fassaad on üle saja meetri pikk, siseruumid on kõrvuti ja avanevad välja, tubade seinad on ajaloo vältel tõrvikutest tahmunud, ehitise ülaosa kaunistavad väga kunstipärased raidfriisid. Pidulik, paljude astmetega terve palee laiune trepp laskub efektselt platsile, mille

keskel on kivist troon. Ilmselt toimusid sel väljakul suured sõjaväe-ülevaatused ja vastuvõttud.

Palee taga on peapüramiid, millel vaid üks külg koos trepistikuga oli välja puhastatud. Igal pool olid nõõrid kollaste siltidega *No subir!* – ‘Ära roni!’ Uxmális oli palju distsiplineeritud saksa ja jaapani turiste, kes keelusilte austasid. Meie leidsime siiski koha, kuhu polnud taibatud nõõri ette panna. Niisiis läksime sealt läbi ja ronisime nagu õiged mehed kunagi püramiidi tippu. Peatselt panime tähele, kuidas sakslased ja jaapanlased näpuga meie poole näidates omavahel vadistasid. Ja siis võeti vastu ilmselt spontaanne ühine otsus. Kõik see mass tormas rõõmujoovastuses püramiidi trepi poole ja meie kui korrarikumise algatajad kadusime vaikselt mööda teist serva minema. Mis neist edasi sai, on meile teadmata, sest põhiline oli vaadatud ja asutasime tagasiteele.

Meie reisi arheoloogiline programm oli nüüd täidetud. Kuna orkaan oli Yucatáni vaid servamisi riivanud, tekkis mõte enne tagasi-pöördumist ka Kariibi mere kauneimas suvituslinnas Cancúnis veidi aega veeta. Seekord oli võimalus võtta piletid luksuslikule UNO-reisifirma bussile. Midagi sellist tahaks ka Eestis peatselt kogeda: istmed nii avarad, et saab jalgu välja sirutada ja seljatuge alla lasta, kusjuures sel hetkel tõuseb ülespoole jalatugi; istmed ei ole neljas, vaid kolmes pikireas; iga paari pingirea peale on kõrvaklappidega telerid; tualettruum on avar ja kätepesemiseks sooja veega; kohviautomaat oli enesestmõistetav ja hinna sees, bussijuhi kabiin oli salongist eraldatud läbipaistmatu vaheseina ja uksega. Ja see kõik polnudki väga kallis. Sõitsime Mehhikos bussidega ju läbi kindlasti kokku kolm tuhat kilomeetrit ja see läks maksma ühtekokku vast tuhat peesot (100 USD) nina peale.

Cancún on ehitatud pärast Teist maailmasõda suvituslinnaks. Piki kaunist valget liivaranda kulgeb 20 km pikkune luksushotellide vöönd, ent linnas endas leiab hotellitua ka soodsa hinna eest. Ei tohi ainult eriti taksojuhte uskuma jääda ja tuleb endal silmad lahti hoida ning käia sees uurimas. Komme on selline, et küsitakse retseptisioonis hinda, võetakse võti ja vaadatakse tube üle. Kui ei meeldi, võid ära minna ja keegi ei pahanda. Nii võib igal pool Mehhikos talitada.

Mikrobussid viivad linnas elavaid turiste kenadele plaazidele, mille kasutamine on tasuta. Maksta tuleb kindlasti lamamistoolide ja duši kasutamise eest – ookeanivesi on ju soolane. Rannas tuleb kohati ettevaatlik olla, sest vees on suuremaid kive, millele laine võib otsa visata. Võrreldes Vaikse ookeani lainetega on Kariibi mere omad pal-

ju väiksemad, kuid ka salakavalamad. Loomulikult pakuti rahakatele turistidele ka allveelaevasõitu ja õhupallilendu. Päike tegi rannal peesitades küll kiiresti pruuniks, kuid kodus Eestis kadus nahalt ka sama kiiresti.

Cancúni tegelikud vaatamisväärsused olid meie jaoks siiski mujal. Ühel õhtul avastasime enda ees suureks üllatuseks sildi *Cafetería Moscu* – ‘Kohvik Moskva’. Klaasust kaunistas suur värviline NSV Liidu vapp. Astusime sisse. “*Dobrõi vetšer!*” tervitas meid heledapäine nooremapoolne mees. Vastasime samaga. “*Oo, zemljaki prišli!*” Kohe toodi lauale borši ja muudki tuttavlikku, mitte küll vodkat, sest alkoholiga kauplemise litsentsi peremehel veel ei olnud, nagu peatselt teada saime. Selgus, et Juri oli Minskist. Mõne aasta eest oli Lukašenko eksproprieerinud tema kooperatiivid ja turismireisil Mehhikosse otsustas ta koos naisega Cancúni pidama jääda. “Siin on lihtne ära elada. Ehitad paar bangalot, paned õlgkatuse peale, teenindad *po evropeiski*, ja ongi alus loodud!” Rikkaks saamisest oli asi muidugi kaugel, aga hakkama ta sai. Muidugi ei olnud Juri veel hispaania keelt korralikult rääkima õppinud ja asju ajas ta kompanjon Carlöse abiga, kes oli Lumumba ülikoolis õppinud kuubalane. Lisaks oli Juri hakka-ma saanud sellega, et oli dresseerinud tööle võetud mehhiklasi reageerima vene nimedele. Nii töötasid tal seal Miša, Serjoža, Ljusja ja Maša ja kes kõik veel. “*Serjoža, idi sjuda!*” hüüdis ta kõrvaltuppa. Kohe tuli kõrvuni naeratusena mehhiko poiss ja tervitas, nagu teda õpetatud: “*Zajebisj patsan!*” Tegelikult oli poisi nimi Miguel. Meile tegi see kõik palju nalja. Siiski oli Juri heasüdamlik ja lahke inimene, kelle kohvikus paar korda hommikust söömas käisime. Cancún oli ka ainuke Mehhiko linn, kus eriti luksushotellide piirkonnas ka vene keelt oli kuulda.

Parajasti toimus Cancúnis Kariibi mere maade folkloorifestival, kus ühel ööl sai tutvuda paljude täiesti erinevate sõbralike inimestega. Eksootiliste rütmide saatel tantsisid noored öö läbi ja siirdusid hommikul lausa sealtsamast tööle. Lahjat õlut pruugiti ohtrasti, kuid nokastanud inimesi eriti näha ei olnud. Tutvust tahtsid nad küll kõik teha. Seal oli näiteks noormees Veracruzist, kes püüdis mind õpetada tänavapoiste argood rääkima, kirju saatusega kostariikalane, kes oli narkootikumide pärast aasta vangis istunud ja väga intelligentne hotellindusmändžer, kelle perekond oli pärit Oaxacast. Viimane – ta nimi oli Alejandro – kutsus meid paar päeva hiljem ka perekondlikule õhtusöögile. Ta oli ise valmistanud kanaprae šokolaadikastmes, mis üpris hästi maitses.

Jätsin reisikaaslase Alejandro pere hoole alla ja lendasin ise Ciudad de Méxicosse, kus mul tuli ülikooli antropoloogainstituudis Eesti ajaloost ja Põhja-Euroopa vanadest usunditest paar loengut pidada. Vanas tuttavas Hotel Lafayette'is mäletati mind veel ja toa saamine oli hõlbus. Kasutasin juhust, et pealinna muuseumidega põhjalikult tutvuda ja kohalike amerikanistidega tutvust sobitada. 20. novembril elasin Zócalol kaasa Mehhiko revolutsiooni aastapäeva paraadile ja õhtul rahvapeole, kus tantsiti Revolutsioonimonumendi juures. Paraadi algus küll viibis veidi, sest vabariigi president hilines. (See on presidentidel vist üldine komme.) Hiljem oli huvilistel võimalik külastada Rahvuspaaleed. Olin nüüd pealinna vaatamisväärsusi niivõrd tundma õppinud, et võisin Margusele, kes Cancúnist tagasi jõudis, ekskursioone teha. Eelviimasel õhtul imetlesime tuledes särava hii-gellinna panoraami ka kõrgeimast punktist – Ladina-Ameerika tornist.

Viimane päev kulus enamasti meenete ostmisele ja pakkimisele. Hilisõhtul viis Lufthansa teraslind meid juba Atlandi ookeani kohale.

Märkused

Mehhiko Kolumbuse-eelsete kultuuride ja ajaloo kohta vt lähemalt: Nicholas J. Saunders. 2007. *Muistne Ameerika. Suured tsivilisatsioonid*. Tänapäev, lk 29–132.

Summary

Mexico – Three Thousand Years of High Civilisation

The paper expresses the impressions of the author's month-long research journey and fieldwork in Mexico in 1998. In the order of the travel route, the cultural history and archaeological landmarks of the Aztec, Teotihuacán, Zapotec, Mistec, Olmec and Maya are introduced.

Key words: Mexico, Ciudad de México, Teotihuacán, Oaxaca, Monte Albán, Mitla, Puerto Escondido, Olmec, Villahermosa, Maya, Palenque, Yucatán, Mérida, Chichén Itzá, Uxmál, Cancún.

Märksõnad: Mehhiko, Ciudad de México, Teotihuacán, Oaxaca, Monte Albán, Mitla, Puerto Escondido, olmeegid, Villahermosa, maiad, Palenque, Yucatán, Mérida, Chichén Itzá, Uxmál, Cancún.